

УДК 330.338.24.021.8
DOI 10.33244/2617-5940.2.2019.157-175

Левшук А. А.

МЕТОДОЛОГІЯ ОЦІНЮВАННЯ ТІНЬОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ МАЛОГО БІЗНЕСУ

У статті детально розглядаються причини, основні форми та вплив тіньового сектору малого бізнесу на всю економічну систему. Досліджені ключові проблеми мінізації малого підприємництва. Відображена ситуація нелегального бізнесу в Україні, виокремлені основні сфери розповсюдження цього явища.

Ключові слова: *тіньова економіка, малий бізнес, легалізація, детінізація, підприємництво, тіньова діяльність, оподаткування.*

Левшук А.А.

МЕТОДОЛОГИЯ ОЦЕНИВАНИЯ ТЕНЕВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СУБЪЕКТОВ МАЛОГО БИЗНЕСА

В статье подробно рассматриваются причины, основные формы и влияние теневого сектора малого бизнеса на всю экономическую систему. Исследованы ключевые проблемы тенезации малого предпринимательства. Отражена ситуация нелегального бизнеса в Украине, выделены основные сферы распространения этого явления.

Ключевые слова: *теневая экономика, малый бизнес, легализация, предпринимательство, теневая деятельность, налогообложение.*

Levshuk A.A.

METHODOLOGY OF EVALUATION OF SHADOW ACTIVITIES OF SMALL BUSINESSES

The article discusses in detail the causes, main forms and impact of the small business shadow sector on the entire economic system. Key problems of

shadowing of small business are investigated. The situation of illegal business in Ukraine is reflected, the main areas of distribution of this phenomenon are highlighted.

Keywords: *black economy, small business, legalization, detinization, entrepreneurship, black activity, taxation.*

Постановка проблеми. При впровадженні заходів щодо вдосконалення оподаткування в контексті реалізації політики детінізації економіки необхідно враховувати їх ефективність. Макроекономічна ефективність процесу детінізації визначається як відношення отриманого позитивного ефекту від скорочення масштабів тіньової економіки до затрат на проведення заходів. З огляду на, що витрати функціонування тіньової економіки включають непрямі витрати, викликані тіньовим поведінкою, і прямі витрати, які держава здійснює з метою стримування тіньової активності, найбільша ефективність досягається при мінімізації цих сукупних витрат.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Виходячи з фундаментальних теоретичних позицій, тіньова економіка малого бізнесу означає відмову економічних суб'єктів від використання правових норм і надання переваг альтернативним методам вирішення конфліктів. У прикладних наукових дослідженнях тіньова економіка розглядається як сукупність економічних відносин, що не враховуються офіційною статистикою (з погляду статистичного підходу); суперечать законодавству (юридичний підхід); як спосіб, що забезпечує зведення до мінімуму економічних витрат (економічний підхід), або приховування від оподаткування (фінансовий підхід) [1]. Більшість експертів та вчених схиляються до думки, що поширення тіньової економіки є негативним явищем, яке гальмує розвиток економіки загалом. На нашу думку, дуже важливо розглянути тіньовий складник як прояв девіантної соціалізації економіки України, оскільки

поширення тіньової економіки відбувається всупереч цивілізаційним законам. У цьому контексті визначення рівня тіньового складника в економіці України та її регіонів слід розглядати як опосередковану оцінку девіантної соціалізації економіки. Така оцінка дасть змогу розробити дієвусистему заходів щодо попередження девіантної соціалізації економіки України та її регіонів загалом і гальмування поширення тіньового складника економіки [2].

Серед іноземних учених, які займалися вивченням тіньової економіки, слід відзначити Е. Фейга, Г. Гроссмана, Р. Гутманна, Б. Румера, Л. Ронсека, Е. Сатерленда, К. Харта, С. Головніна, В. Ісправнікова, Т. Корягіну, Ю. Козлова, О. Крилова, В. Лазовського, Л. Нікіфорова, О. Осипенка, А. Шохіна та ін. Вагомий внесок в осмислення питань формування і розвитку тіньової економіки в Україні зробили такі вітчизняні вчені, як А. Базилюк, О. Барановський, В. Бородюк, З. Варналій, В. Волик, Я. Жаліло, С. Коваленко, В. Мандибура, О. Пасхавер, Ю. Прилипко, Т. Приходько, А. Ревенко та ін.

Мета статті. Метою статті є розробка моделі розрахунку податкових втрат бюджету від використання малими підприємствами механізмів ухилення від сплати податків.

Виклад основного матеріалу. Базовим принципом має бути дотримання балансу між виваженим державним втручанням в економіку та дотриманням інтересів суб'єктів господарювання щодо отримання прибутку. Для представників МБ, які діють в офіційному секторі економіки, це передбачає аналіз витрат на початок та продовження підприємницької діяльності. Вартість офіційної економічної діяльності (ціна входу) складається з наступних витрат:

- встановлені законодавством платежі за реєстрацію;
- ліцензування;
- нотаріальні послуги;

- встановлені законодавством витрати часу на виконання всіх процедур, необхідних для початку діяльності;
- витрати, пов'язані з «неквапливою» роботою державних органів, і постійно мінливими умовами проходження цих процедур;
- витрат, пов'язаних з необхідністю захисту права власності;
- витрат доступу до кредитних ресурсів;
- витрат з оренди приміщень;
- судових витрат;
- витрат, пов'язаних з втручанням державних органів, зокрема, контрольних служб;
- витрат на отримання та відновлення ліцензій та інших дозволів державних органів;
- витрат пов'язаних з неефективністю роботи державних органів.

Витрати на здійснення економічної діяльності в тіні менше залежать від держави, їх так само можна розділити на вартість початку нелегальної економічної діяльності і вартість її продовження, при цьому остання в окремих випадках дуже значна. Основними складовими вартості продовження нелегальної економічної діяльності є тіньові витрати на розвиток бізнесу неофіційний закуп обладнання, створення неофіційного запасу оборотних коштів, неофіційні ремонтно-будівельні роботи, оплата відсотків за залученими неофіційними кредитами, витрати на поточну діяльність підприємства - приховану оренду, поточний ремонт, експлуатація автотранспорту; витрати на приховану заробітну плату; витрати на особисте споживання - тіньові доходи підприємців, керівників і власників малого бізнесу.

Таким чином, забезпечення ефективності процесу детінізації діяльності суб'єктів МБ вимагає аналізу впливу на їх вигоди від тіньової та офіційної діяльності, на ефективність покарання за здійснення тіньової діяльності і на рівень корупції, вплив на умови реалізації тіньових дій, а також застосування інших комплексних, в тому числі позаекономічних

заходів (вплив на фактори суб'єктивного сприйняття), що обумовлено суб'єктною характеристикою тіньової діяльності (індивід, підприємство, держава в особі чиновників) і властивостями її середовища. (багаторівневність, стійкість і комплексність впливу).

При цьому при розробці нових підходів до методики кількісної оцінки тіньової діяльності сектора малого підприємництва необхідно враховувати його специфіку: несумісну і неповну звітність різних суб'єктів сектора МП; високий рівень частки тіньової діяльності.

Таблиця 1

Фактори, що впливають на втрати бюджету від тіньової діяльності МП

Позначення фактору	Назва фактору
F_n	фінансовий результат не обстежених малих підприємств;
F_o	фінансовий результат обстежених малих підприємств;
R_{mp}	рентабельність МП;
R_{cp}	рентабельність середніх підприємств
O	оборот, що показується у звітності МП
Y_t	тіньовий оборот, що визначається як сума прихованого і фіктивного обороту
Y_ϕ	активна частина обороту
Y_s	прихований оборот, що не показується в звітності
Π	прибуток обстежених підприємств
A_m	кількість працюючих на МП
N_c	кількість малих підприємств
N_o	кількість малих підприємств, що беруть участь у обстеженні
N_n	кількість малих підприємств, які не беруть участь у обстеженні (не враховані)
K_r	коригуючий коефіцієнт рентабельності
Q	сума податку на прибуток
D	ставка податку на прибуток
J	ставка податку на заробітну плату

Джерело: складено автором.

Суть методики запропонованої науковцями, [3] щодо визначення масштабу тіньової економіки в секторі малого підприємництва, величини

витрат функціонування в тіньовому секторі і бюджетних втрат, полягає в застосуванні методу економічного аналізу - спеціальних розрахункових показників, з використанням додаткових показників, отриманих в наших дослідженнях і даних органів статистики. В якості спеціальних розрахункових показників, отриманих органами статистики в ході вибіркового дослідження діяльності малих і середніх підприємств, застосовуємо аналітичні показники: рентабельність; фінансовий результат.

За використання методу м'якого моделювання, будемо враховувати наступні фактори, у кількісному вираженні:

1. Методика визначення тіньового обороту підприємств функціонуючих в тіні, та бюджетних втрат на разі їх тіньової діяльності полягає в наступному.

Методика базується на порівнянні отриманих статистичних даних рентабельності малих підприємств, які є, як правило, заниженими, через значну тіньову складову діяльності суб'єктів МБ, з рентабельністю середніх підприємств. У зв'язку з тим, що отримані дані щодо діяльності обстежених підприємств стосувалися лише частки малих підприємств, нам потрібно знати кількість не досліджених малих підприємств:

$$N_n = N - N_o \quad (1)$$

Для визначення обсягу фінансового результату необхідно знати:

а) обсяги фінансового результату на певному підприємстві (в середньому):

$$d = F_o / N_o \quad (2)$$

б) фінансовий результат, не обстежених підприємств МП:

$$F_n = d * N_n; \quad (3)$$

в) фінансовий результат всіх суб'єктів МП:

$$F = F_n + F_o \quad (4)$$

Для розрахунку реального фінансового результату доцільно ввести поняття коригуючого коефіцієнта фінансового результату:

$$K_r = R_{сп} / R_{мп} \quad (5)$$

Це доцільно зробити для отримання скоригованого реального фінансового результату на основі реального рівня рентабельності:

$$F_r = K_r * F. \quad (6)$$

Різниця між загальним реальним фінансовим результатом і фінансовим результатом, отриманим в процесі обстежень, є еквівалентним обороту суб'єктів малого підприємництва:

$$I_r = F_r - F, \quad (7)$$

Розрахунок фінансового результату, доцільно робити по ставці $D = 18\%$, що відповідає загальній системі оподаткування. Прийнята ставка податку (18%) ґрунтується на тому, що окремі малі підприємства можуть застосовувати загальну систему оподаткування.

Розрахунок податку на прибуток:

а) за відкоригованим фінансовим результатом за реальної рентабельності:

$$Q_r = F_r(D/100); \quad (8)$$

б) сплачений податок на прибуток за всіма суб'єктами МП щодо рівня рентабельності:

$$Q_{\pi} = F(D/100); \quad (9)$$

в) недоотриманий податок на прибуток від тіньового обороту:

$$Q_{\tau} = Q_r - Q_{\pi}. \quad (10)$$

2. Методика розрахунку сплачених і не сплачених податків на заробітну плату по малим підприємствам.

$Z_r = 12(z/\pi * L)$ – річна сума оплати праці найманих працівників МП, де 12 - кількість місяців в році;

$Z_{\tau} = 0,5 * Z_r$ – річна тіньова сума оплати праці найманих працівників МП, тіньову зарплату приймаємо згідно прогнозованому рівню тіньової економіки 50 % (офіційний рівень тінізації економіки – 32-34 %, має тенденцію до зниження; неофіційний, розрахований методом «соціальної справедливості» 47-80 %, має тенденцію до зростання; приймаємо середньозважений рівень тінізації економіки 50 %);

$Q_{аз} = Z_T * J$ – втрати бюджету через не сплачені податків із зарплати МП;

$A_{с.д.} = A_c + A_d$ – кількість зовнішніх сумісників і працівників, які виконували роботи за договорами;

$Z_{сд} = 12(A_{сд} * L_{сд})$ – річна сума оплати праці зовнішніх сумісників і працівників, які виконували роботи за договорами суб'єктів МП;

$Z_{тсд} = 0,5Z_T$ – річна тіньова сума оплати праці (зарплати) зовнішніх сумісників і працівників, які виконували роботи за договорами МП;

$Q_{сд} = Z_{тсд} J$ – втрати бюджету через не сплачені податки і платежі із зарплати зовнішніх сумісників і працівників, які виконували роботи за договорами суб'єктів МП;

$Q_{сум} = Q_a + Q_{сд}$ – сумарні втрати бюджету через не сплачені податки і платежі з зарплати всіх працівників суб'єктів МП.

Сплачені податки і платежі за зарплатою ($Q_{упл}$) всіх працівників суб'єктів МП еквівалентні $Q_{сум.}$, тому що нами було прийнято тіньова зарплата в розмірі 50 %.

$Q_{рас.} = Q_{упл} + Q_{сум}$ – розрахунок податків і платежівна зарплату всіх працівників – суб'єктів МП.

Таблиця 2

Основні економічні показники діяльності малих підприємств

Показники	Позначення	Рік	
		2016	2017
Чисельність МП, тис.од	N	291,15	322,92
Загальний оборот МП, млрд. грн.	Y _y	1651,98	2067,8
Кількість МП, що взяли участь у вибірковому дослідженні), тис.	N _o	145,6	145,1
Рентабельність досліджених малих підприємств, %	R _o	5,2	6,5
Рентабельність середніх підприємств, %	R _{ср}	6,9	7,3
Прибуток МП, млн грн		99298,7	107934,7
Прибуток досліджених МП, млн грн.	P _o	49649,5	53967,4
Фінансовий результат МП, млн. грн	F _o	107312,5	117446,5
Фінансовий результат результат досліджених МП, млн. грн	F _{МП}	53656	58723,3
Чисельність працівників на малих підприємствах, тис робітників	A	2227,1	2393,3
Кількість працівників ФОПів тис. робітників	A _м	1559,2	1466,8

* Без сумісників.

Джерело: Державна комісія статистики [4]

Спробуємо розрахувати бюджетні втративід тінізації малого бізнесу. Згідно поставленим завданням необхідно проаналізувати вплив рівня податкових ставок та розміру інших платежів на вибір підприємцем сектора економіки: офіційного (легального) або тіньового. Цей вибір значною мірою обумовлений причинами, що негативно впливають на підприємницьку діяльність: високий рівень податкових ставок - ПДФО, податок на прибуток, ЄСВ, а також військовий збір.

Пропонуємо такий варіант розрахунку недоотриманих податків на прибуток. На наш погляд, рентабельність доцільно взяти за $R_r = 7,1 \%$, орієнтуючись на рентабельність середніх підприємств (6,9 % – за 2016 и 7,3 %) – за 2017 рр. (табл. 2), аргументуючи це тим що тільки в цьому випадку у підприємств малого бізнесу при незначних оборотах існує реальна можливість безбиткової діяльності.

Застосувавши запропоновані раніше формули, отримаємо, що суманедоотриманих податків на прибуток (Q_T) від тіньового обороту суб'єктів МБ – 7,06 млрд грн. за 2016 р. і 1,95 млрд грн. за 2017 р. Повна сума податку на прибуток (Q_P) суб'єктів малого бізнесу, на разі якщо б вся діяльність суб'єктів МБ здійснювалася в легальному (офіційному) секторі економіки – 26,37 млрд. грн. за 2016 г. и 23,09 млрд. грн. за 2017 г. (табл. 3).

Розрахунок недоотриманих податків до бюджету.

а) По малим підприємствам (табл. 4).

Сукупний податок на заробітну плату визначається як сума трьох Податків ПДФО, ЄСВ та військовий збір, усього 41,5 %, Середня щомісячна заробітна плата зовнішніх сумісників, що виконують роботи по договорам приймається в 50 % від заробітної плати основних робітників.

В результаті розрахунків були отримані загальні втрати бюджету від не сплачених податків з тіньової заробітної плати у розмірі 29,3 млрд грн за 2016 р., та 43,2 млрд грн за 2017 р., а розрахований сукупний податок на заробітну плату усіх працівників малих підприємств відповідно становить 57,4 та 87,5 млрд грн за відповідні роки (табл. 4).

б) По ФОП.

Таблиця 3

Аналіз бюджетних втрат від несплати податку на прибуток малими підприємствами

Показники	Позначення	Рік	
		2016	2017
Чисельність МП тис. од.	N	291,15	322,92
Розрахований фінансовий результат за усіма МП при $R_r = 5,2\%$ (2016 г.), и $6,5\%$ (2017 г.) млн. грн	F	107312,5	117446,5
Розрахований фінансовий результат за усіма МП при $R_r = 7,1\%$, млн грн	F_r	146522,8	128287,7
Розрахованан повуна сума податку на прибуток МП (при рентабельності $7,1\%$), млн грн	$Q_{p.n.}$	26374,1	23091,79
Недоотримані податки на прибуток внаслідок тіншового обороту МП (при рентабельності $7,1\%$), млн грн	Q_T	7057,854	1951,416
Отриманий (сплачений) податок на прибуток від врахованого фінансового результату (при рентабельності $R_r = 5,2\%$ та $6,5\%$), млн грн;	$Q_{п.}$	19316,25	21140,37

Джерело: розраховано автором.

Сукупний податок на прибуток ФОП визначається аналогічно, як і для малого підприємства будь-якої форми – 22% ЄСВ, 18% ПДФО, $1,5\%$ ВЗ, загалом $41,5\%$. Спрощену систему оподаткування у даному випадку не аналізуємо, оскільки вона, за своєю природою, є механізмом зниження суми податкових платежів і зборів.

Таблиця 4

Аналіз бюджетних втрат через недоотримані сукупні податкові платежі на заробітну плату від малих підприємств

Показники	Позначення	Рік	
		2016	2017
1. Аналіз по основним працівникам малих підприємств			
Середня кількість людей, тис. осіб	A	2227,1	2393,3
Середньомісячна зарплата, грн.	L	5187	7105

Річний фонд оплати праці найманих працівників на малих підприємствах) млн грн	Z_T	138623,61	204052,76
Сукупний податок на заробітну плату, %	J	41,5	41,5
Розрахована сума сукупного податку на заробітну плату робітників МП, млн грн	$Q_{оз}$	57528,80	84681,8946
Частка тіньової заробітної плати, %		50	50
Обсяг тіньової заробітної плати, млн грн	Z_T	69311,81	102026,38
Втрати бюджету від несплаченого сукупного податку з тіньової заробітної плати працівників МП, млн грн	$Q_{аз}$	28764,40	42340,95
2. Аналіз по зовнішніх сумісниках та найму за договорами зовнішнього підряду			
Середня чисельність зовнішніх сумісників, тис осіб	A_c	57,90	62,23
Середня кількість осіб, що виконують роботи за договорами, тис осіб	A_d	28,95	31,11
Середньомісячна заробітна плата, грн	$L_{сд}$	2593,5	3552,5
Річна сума оплати праці A_c та A_d , млн грн ($Z_{сд}$)		2703,16	3979,03
Сума тіньової заробітної плати A_c та A_d , млн грн	$Z_{тсд}$	1351,58	1989,51
Втрати бюджету від несплаченого сукупного податку з тіньової заробітної плати A_c та A_d у МП, млн грн	$Q_{з.сд}$	560,91	825,65
Сукупні втрати бюджету від несплаченого сукупного податку з тіньової заробітної плати A , A_c та A_d у МП, млн грн	Q_z	29325,31	43166,60
Розрахований сукупний податок на заробітну плату усіх працівників МП, млн грн	$Q_{з.рас}$	58089,70	85507,54

Джерело: розраховано автором.

В результаті розраховано втрати бюджету від несплачених податків по заробітній платі ФОПів, які становлять 20,1 млрд грн у 2016 р. та 25,9 млрд грн у 2017 р.

в). Розрахуємо загальні втрати по сукупному податку від заробітної плати по малим підприємствам та ФОПам.

Розраховані втрати бюджету через несплачені податки та збори на фонд заробітної плати малих підприємств та ФОП, склали 49,5 млрд грн у 2016 р. та 69,1 млрд грн у 2017 р. (табл. 6)

Аналіз бюджетних втрат по недоотриманому сукупному податку на заробітну плату ФОП

Показник	Позначення	Рік	
		2016	2017
Кількість працюючих ФОП, тис осіб	A_M	1559,2	1466,8
Сукупний податок на заробітну плату, %	$J_{ип}$	41,5	41,5
Річний фонд оплати праці ФОП, млн грн	$Z_{ип}$	97050,84	125059,37
Сума тіньової заробітної плати ФОП, млн грн	$Z_{т.ип}$	48525,42	62529,68
Втрати бюджету через несплачені податки та збори на фонд заробітної плати ФОП, млн грн	$Q_{т.ип}$	20138,05	25949,82

Джерело: розраховано автором.

Таким чином маємо можливість розрахувати витрати від тіньової діяльності та порівняльний аналіз витрат при офіційній та тіньовій діяльності підприємств, що розраховується по формулі (1):

$$E_{т.и.ф.} = E_{т.и.п.} + E_{т.и.д.} = (E_б + E_{з.п.} + E_{л.д.}) + (E_{кор.и.} + E_{и.з.} + E_{и.конк.}) \quad (20)$$

Тіньовий оборот дорівнює сумі прихованого та фіктивного обороту $Y_T = Y_c + Y_{ф.}$ в наших розрахунках будемо використовувати частку тіньового обороту (Y_T) – 50 % від легального обороту (Y) (корелює із орієнтовною часткою тіньової економіки); тіньові витрати доступу – 15 % від тіньового обороту (Y_T), що дорівнює вартості «обналу» тіньових прибутків. Отримані результати наведені в табл. 7. Розраховано, що сума тіньових витрат доступу становить 123,9 млрд грн у 2016 р. та 155,09 млрд грн у 2017 р.

На основі розрахунків проведемо порівняльний аналіз витрат функціонування в офіційному та тіньовому секторах економіки.

Спираючись на дані, щодо існування тіньового сектора економіки в Україні виплати прихованою заробітної плати становлять 25 – 80 % (від мінімально зайнятих офіційних зовнішніх сумісників до використання договірних відносин замість трудових), ми використовуємо показник 50 %.

При аналізі витрат функціонування враховували заробітну плати, виходячи з кількості працюючих, також не брали до уваги доходи суб'єктів неформального сектора економіки – фізичних осіб з позиції недоотримання бюджетом податків на доходи фізичних осіб.

Таблиця 6

Загальний аналіз бюджетних витрат по малих підприємствах та ФОП

Показник	Позначення	Рік	
		2016	2017
Втрати бюджету через несплачені податки та збори на фонд заробітної платималих підприємств та ФОП, млн грн	$Q_{\text{тз}}$	49463,36	69116,42
Отриманий (сплачений) податок на заробітну плату по малих підприємствах та ФОП, млн грн	$Q_{\text{п.з}}$	98926,72	138232,84
Розрахована повна сума сукупного податку на заробітну плату по малих підприємствах та ФОП, млн грн	$Q_{\text{р.з}}$	148390,08	207349,26

Джерело: розраховано автором.

Аналізуючи середньомісячну заробітну плату, за цю величину бралася сума 5187 грн за 2016 р. та 7105 грн за 2017 р. Це обумовлено тим, що ми зробили припущення, що рівень заробітної плати у працівників малих підприємств та ФОПів не менше, ніж середні показники по Україні [5].

Отримані суми недоотриманих та сплачених податків (розраховані втрати 49,5 млрд грн у 2016 р. та 69,1 млрд грн у 2017 р.) є величиною витрат, які мали б сплатити підприємці, здійснюючи свою діяльність виключно в офіційному секторі за загальною системою оподаткування. При цьому сума сплачених податків дорівнює 98,9 млрд грн у 2016 р. та 138,2 млрд грн у 2017 р.

Необхідно відмітити, що величина сплаченого податку на прибуток (Q) (на момент проведення дослідження) від діяльності малих підприємств та ФОПів могла б зрости щонайменше у 1,36 рази у 2016 р. та 1,09 рази у 2017 р.:

1. $Q_{рн}/Q_{п} = 26374,10/19316,25 = 1,36$ раз – 2016 р.;

2. $Q_{рн}/Q_{п} = 23091,79/21140,37 = 1,09$ раз – 2017 р.

А величина сплачених податків по заробітній платі в два рази, що пов'язано з її тіньовою складовою – 50 %. (табл. 8.).

Таблиця 7

Тіньові функціональні витрати малих підприємств

Показник	Позначення	Рік	
		2016	2017
Загальний оборот малих підприємств (відповідно до звітності), млрд грн	Y_y	1651,98	2067,8
Частка тіньового обороту малих підприємств, %		50	50
Сума тіньового обороту малих підприємств, млрд грн	Y_T	825,99	1033,9
Тіньові витрати доступу, (від тіньового обороту), %	$E_{т.и.д}$	15	15
Сума тіньових витрат доступу, млрд грн	$Q_{т.и.д}$	123,90	155,09

Джерело: розраховано автором.

Необхідно відмітити, що запропонована нами модель розрахунку податкових втрат бюджету від використання малими підприємствами механізмів ухилення від сплати податків, є універсальним інструментом, який може застосовуватись для порівняння різних базових параметрів розвитку малого підприємництва.

Наразі ми провели дослідження існуючої ситуації в Україні, однак, відповідно до досліджень європейських вчених, середній рівень тіньової економіки у країнах ЄС становить 17,1% [6] а рівень прибутковості середніх підприємств в середньому по ЄС становить 12,2% [7] станом на 2017 р.

Відповідно, необхідно внести у розраховані показники моделі деякі поправки. В першу чергу, рівень прибутковості в Україні приблизно повинен відповідати рівню прибутковості середніх підприємств у країнах, які є новими членами (10-15%), однак вважаємо за доцільне використати саме середній показник рівня прибутковості середніх підприємств по ЄС для

урахування національних особливостей українських малих підприємств. Водночас, реальний рівень тіньової економіки, розрахований методом MIMIC, який використовується у ЄС, показує, що рівень тінізації економіки України у 2017 р. склав 84,6% серед малих та середніх підприємств, що суттєво перевищує і офіційний рівень тінізації економіки України (34 % у 2017 р.), і орієнтовний, який було взято за базовий (50 % у 2017 р.). Тому необхідно також внести корективи для того, щоб спрогнозувати очікуване зростання податкових надходжень до бюджету внаслідок зниження рівня тінізації економіки України до середньоєвропейського.

Таблиця 8

Порівняльний аналіз витрат функціонування при офіційній та тіньовій діяльності малих підприємств та ФОП

Показник	Позначення	Рік	
		2016	2017
Недоотримані податки на прибуток малих підприємств (при рентабельності 7,1 %), млн грн	Q_T	7057,85	1951,42
Сплачений податок на прибуток від врахованого фінансового результату, млн грн	Q_P	19316,25	21140,37
Розрахована повна сума податку на прибуток малих підприємств (при рентабельності 7,1 %), млн грн	$Q_{P.H}$	26374,10	23091,79
Втрати бюджету від несплаченого сукупного податку з тіньової заробітної плати малих підприємств та ФОП, млн грн	$Q_{T.сум}$	49463,36	69116,42
Сума сплаченого сукупного податку з заробітної плати малих підприємств та ФОП, млн грн	$Q_{P.з}$	98926,72	138232,84
Розрахована сума сукупного податку з заробітної плати малих підприємств та ФОП, млн грн	$Q_{P.з}$	148390,08	207349,26
Загальна сума сплачених податків ($Q_{P.H} + Q_{P.з}$), млн грн	Q	174764,18	230441,05
Сума тіньових витрат доступу, млн грн	$Q_{T.и.д.}$	123,9	155,09
Сплачена ціна доступу $Q_{O.ц.д.} = Q_{T.и.д.} + Q_{P.з.} + Q_P$ млн грн	$Q_{O.ц.д.}$	118366,87	159528,3

Джерело: розраховано автором

Як видно із табл. 9, внаслідок зростання очікуваного рівня

прибутковості, очікуваний прибуток також суттєво збільшився. Відповідно, повна сума нарахованих податкових платежів за очікуваним рівнем рентабельності складе 44,15 млрд грн, а сума несплачених податків складе величину різниці між повною сумою нарахованих податкових платежів та сплаченою сумою за фактично отриманим рівнем рентабельності (6,5%). У 2017 р. вона складе 20,63 млрд грн.

Наступною складовою недоотриманих податків є податки та збори, несплачені із заробітної плати працівників малих підприємств та ФОП. Базові показники представлені у табл.10

Виходячи з даних таблиць 9 та 10, сума коштів, недоотриманих бюджетом України від малих підприємств та ФОП у 2017 р. становить 137,3 млрд грн, а з урахуванням оптимального рівня тінізації економіки очікувана сума зростання надходжень до бюджету становить 113,7 млрд грн.

Якщо порівняти вартість обслуговування тіньової складової роботи малих підприємств (вартість переведення безготівкових коштів у готівкові), яка складає 15% та порівняти її сумою податків до сплати, яка становить 18%, то ефективність такої діяльності є доволі низькою, однак необхідно пов'язані із заробітною платою працівників, то для малих підприємств і ФОП мінімізація таких виплат через перенесення суми заробітної плати понад мінімальну у «конвертну» форму є і економічно вигідно (з точки зору самого малого підприємства чи ФОП) і не потребує додаткових витрат на отримання необхідних готівкових коштів.

Таблиця 9

Основні економічні показники діяльності малих підприємств

Показники	Позначення	Рік	
		2017 (базовий)	2017 (доповн.)
Чисельність МП, тис.од	N	322,92	322,92
Загальний оборот МП, млрд. грн.	Y _y	2067,8	2067,8
Кількість МП, що взяли участь у вибірковому дослідженні), тис.	N _o	145,1	145,1
Рентабельність досліджених малих підприємств , %	R _o	6,5	6,5
Рентабельність очікувана , %	R _{cp}	7,1	12,2

Прибуток МП, млн грн (очікуваний)	P	120104,4	225426,7
Прибуток досліджених МП, млн грн.	P _о	53967,4	53967,4
Фінансовий результат МП, млн. грн (очікуваний)	F _о	130688,7	245292,6
Фінансовий результат досліджених МП, млн. грн	F _{МП}	58723,3	58723,3
Чисельність працівників на малих підприємствах, тис робітників	A	2393,3	2393,3
Кількість працівників у ФОП тис. робітників	A _м	1466,8	1466,8

Джерело: розраховано автором

Таблиця 10

Аналіз бюджетних втрат через недоотримані сукупні податкові платежі на заробітну плату від малих підприємств

Показники	Позначення	Рік	
		2017 (базовий)	2017 (доповн.)
Середня кількість працівників МП, тис. осіб	A	2393,3	2393,3
Середньомісячна зарплата, грн.	L	7105	7105
Річний фонд оплати праці найманих працівників у МП млн грн	Z _г	204052,76	204052,76
Сукупний податок на заробітну плату, %	J	41,5	41,5
Розрахована сума сукупного податку на заробітну плату робітників МП, млн грн	Q _{оз}	84681,89	84681,89
Частка тіньової заробітної плати, %		50	84,6
Обсяг тіньової заробітної плати, млн грн	Z _т	102026,38	172628,63
Втрати бюджету від несплаченого сукупного податку з тіньової заробітної плати працівників МП, млн грн	Q _{аз}	42340,95	71640,88
Середня чисельність зовнішніх сумісників, тис осіб	A _с	62,23	62,23
Середня кількість осіб, що виконують роботи за договорами, тис осіб	A _д	31,11	31,11
Середньомісячна заробітна плата, грн	L _{сд}	3552,5	3552,5
Річна сума оплати праці A _с та A _д , млн грн (Z _{сд})		3979,03	3979,03
Сума тіньової заробітної плати A _с та A _д , млн грн	Z _{тсд}	1989,51	3366,3
Втрати бюджету від несплаченого сукупного податку з тіньової заробітної плати A _с та A _д у МП, млн грн	Q _{з,сд}	825,65	1397,0
Сукупні втрати бюджету від несплаченого сукупного податку з тіньової заробітної плати A, A _с та A _д у МП, млн грн	Q _з	43166,60	73037,88
Кількість працюючих ФОП, тис осіб	A _м	1466,8	1466,8
Сукупний податок на заробітну плату, %	J _{ип}	41,5	41,5
Річний фонд оплати праці ФОП, млн грн	Z _{ип}	125059,37	125059,37

Сума тіньової заробітної плати ФОП, млн грн	Z _{т.ип}	62529,68	105049,87
Втрати бюджету через несплачені податки та збори на фонд заробітної плати ФОП, млн грн	Q _{т.ип}	25949,82	43595,70

Джерело: розраховано автором

Висновки. В статті була запропонована модель розрахунку податкових втрат бюджету від використання малими підприємствами механізмів ухилення від сплати податків, що може застосовуватись для порівняння різних базових параметрів розвитку малого підприємництва. За допомогою цієї моделі досліджено чинну ситуацію тінізації малого бізнесу в Україні. На відміну від країн ЄС, де середній рівень тіньової економіки становить 17,1%, а рівень прибутковості середніх підприємств в середньому – 12,2%, були внесені корегування у модель. Із врахуванням середнього показника рівня прибутковості середніх підприємств по ЄС, реальний рівень тіньової економіки, розрахований методом МІМІС, засвідчив, що рівень тінізації економіки України у 2017 р. склав 84,6% серед малих та середніх підприємств, що суттєво перевищує і офіційний рівень тінізації економіки України (34 % у 2017 р.), і орієнтовний, який було взято за базовий (50 % у 2017 р.). Якщо порівняти вартість обслуговування тіньової складової роботи малих підприємств (зокрема вартість переведення безготівкових коштів у готівкові), яка складає 15%, та порівняти її із сумою податків до сплати, яка становить 18%, то ефективність такої діяльності є доволі низькою. За врахування, що діяльність малих підприємств здійснюється практично повністю у готівковій формі, то переведення безготівкових коштів у готівкові кошти є неактуальним. Якщо ж порівнювати податкові витрати, пов'язані із тінізацією заробітної плат працівників, то для малих підприємств і ФОП мінімізація таких виплат через перенесення суми заробітної плати понад мінімальну у «конвертну» форму є і економічно вигідно (з точки зору самого малого підприємства чи ФОП) і не потребує додаткових витрат на отримання необхідних готівкових коштів.

Список джерел:

1. Рябушкин Б.Т., Чурилова Э.Ю. Методы оценки теневого и неформального секторов экономики //Финансы и статистика. - 2003.-№1.- 144 с.
2. Варналій З. Шляхи детінізації економіки України та її особливості //Банківська справа. – 2007. – № 2. – С. 56–66.
3. Taxation of SMEs in OECD and G20 Countries / OECD Tax Policy Studies. 2015. № 23. – 154 p.
4. <http://www.ukrstat.gov.ua/>
5. Дубровський В., Черкашин В. Порівняльний аналіз фіскального ефекту від застосування інструментів ухилення/уникнення оподаткування в Україні, Київ, 2017, 40 с.
6. <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendentsiiTinovoiEkonomiki>
7. http://www.ier.com.ua/files//Projects/2015/LEV/pp_SME_statistics_2017

References

1. Ryabushkin B.T., Churilova E.U. Methods for evaluating the black and informal sectors of the economy//Finance and Statistics.- 2003.-№1.- pp.144
2. Varnaliy Z. Ways to shade the Ukrainian economy and its features//Banking sprava.- 2007.-№ 2.- pp. 56-66
3. Taxation of SMEs in OECD and G20 Countries / OECD Tax Policy Studies. 2015. № 23. – 154 p.
4. <http://www.ukrstat.gov.ua/>
5. Dubrovskiy V. Cherkashin V. Comparative analysis of the fiscal impact of the application of tax avoidance instruments in Ukraine. K 2017. – pp. 40
6. <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendentsiiTinovoiEkonomiki>
7. http://www.ier.com.ua/files//Projects/2015/LEV/pp_SME_statistics

Левшук Альона Анатоліївна(ORCID:0000-0001-8880-0886) – здобувач вищої освіти кафедри податкової політики Університету державної фіскальної служби України (м. Ірпінь)